

לכף זכות

מסכת אבות פרק א משנה ו

... יהושע בן פרחיה אומר: עשה לך רב וקנה לך חבר והוי דן את כל האדם לכף זכות.¹

מסכת אבות פרק ו משנה ו

... נושא בעול עם חברו, מכריעו לכף זכות, מעמידו על האמת, מעמידו על השלום...²

מסכת שבת דף קכז עמוד ב

תנו רבנן: הדין חבירו לכף זכות, דנין אותו לזכות.³ ומעשה באדם אחד שירד מגליל העליון ונשכר אצל בעל הבית אחד בדרום שלוש שנים.⁴ ערב יום הכיפורים אמר לו: תן לי שכרי, ואלך ואזון את אשתי ובני. אמר לו: אין לי מעות. אמר לו: תן לי פירות. - אמר לו: אין לי. - תן לי קרקע. - אין לי. - תן לי בהמה. - אין לי. תן לי כרים וכסתות. - אין לי. הפשיל כליו לאחוריו, והלך לביתו בפחי נפש.⁵ לאחר הרגל,⁶ נטל בעל הבית שכרו בידו, ועמו משוי שלשה חמורים, אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים, והלך לו לביתו.⁷ אחר שאכלו ושתו נתן לו שכרו. אמר לו: בשעה שאמרת לי תן לי שכרי ואמרתי אין לי מעות במה חשדתי? - אמרתי: שמא פרקמטיא בזול נזדמנה לך, ולקחת בהן. - ובשעה שאמרת לי תן לי בהמה ואמרתי אין לי בהמה במה חשדתי? - אמרתי: שמא מושכרת ביד אחרים. - בשעה שאמרת לי תן לי קרקע ואמרתי לך אין לי קרקע במה חשדתי? - אמרתי: שמא מושכרת ביד אחרים היא. - ובשעה שאמרתי לך אין לי פירות במה חשדתי? - אמרתי: שמא מעושרות. - ובשעה שאמרתי לך אין לי כרים וכסתות במה חשדתי? - אמרתי: שמא הקדיש כל נכסיו לשמים. - אמר לו: העבודה, כך היה! הידרתי כל נכסי בשביל הורקנוס בני שלא עסק בתורה,⁸ וכשבאתי אצל חברי בדרום התירו לי כל נדרי. ואתה, כשם שדנתני לזכות - המקום ידין אותך לזכות.⁹

¹ ראה הנוסח באבות דרבי נתן נוסח ב פרק יח, בשם נתאי הארכלי בן זוגו של יהושע בן פרחיה: "נתאי הארכלי אומר: עשה לך רב לחכמה וקנה לך חבר למשנה והוי דן את כל האדם לכף זכות". האם ידע בחכמה ותורה מסייע לדון לכף זכות? ובמסכת דרך ארץ פרק א הלכה לא הנוסח הוא: "הוי דן את חבריך לכף זכות, ואל תכריעהו לכף חובה".

² קטע זה לקוח מארבעים ושמונה הדברים בהם נקנית התורה (יתר על המלכות שנקנית בשלושים מעלות והכהונה בעשרים וארבע, ראה שם). נראה שארבע תכונות (מעלות, דברים) שבהם התורה נקנית, שהוצאנו מתוך הרשימה הארוכה שם, מכילים איזון פנימי ביניהם. צריך להעמיד את חברך ללימוד התורה על האמת, אבל גם לדנונו לכף זכות. שילוב זה מתאפשר אם מחד גיסא אדם נושא בעול עם חברו ואם המטרה היא השלום. שילוב האמת והשלום הוא עניין אחר, ראה דברינו [מפני דרכי שלום](#) בפרשת פנחס.

³ נראה שמשפט קטן זה מסכם את כל הנושא, אך נקווה שהקוראים יהיו סבלנים ויקראו את המעשה שלהלן ואת הדף כולו עד סופו. ⁴ במקבילה לסיפור זה באליהו זוטא (איש שלום) פרשה טז, יש תיאור של טיבו של אותו גלילי שירד למצוא פרנסה בדרום: "אמרו עליו [על] אותו [האדם] אעפ"י שלא קרא ולא שנה, מאנשי מעשה היה". נראה שפרט זה חשוב ומתאר מהם "אנשי מעשה". ראה גם מסכת סוכה פרק ה משנה ד, בשמחת בית השואבה: "חסידים ואנשי מעשה היו מרקדים לפניהם באבוקות של אור שבידיהן וכו'". עוד במסכת סוטה פרק ט משנה טו: "משמת רבי חנינא בן דוסא בטלו אנשי מעשה".

⁵ אחרי שלוש שנים של עבודה, חוזר אותו גלילי לביתו, בערב יום הכיפורים, בידיים ריקות ובפחי נפש, לאחר שבעל הבית מהדרום לא מוצא שום דרך לתת לו שכרו. ועל הביטוי "הפשיל כליו", שפירושו העמיס את שק חפציו על כתפו, ראה מנחות פה ע"ב בסיפור על עושר שמנו של שבט אשר וכן במסכת ערכין טז ע"ב לגבי הדין שלא ישנה אדם אכסניא שלו.

⁶ יום הכיפורים ושמונת ימי חג הסוכות, כפי שמודגש במקבילה באליהו זוטא הנ"ל.

⁷ "הולך וסובב עד שהגיע אל ביתו" מדגיש נוסח אליהו זוטא, ללמדך שלא ידע היכן בדיוק גר הפועל שלו וטרח למצוא ולא ויתר.

⁸ מדובר בהורקנוס בנו של ר' אליעזר בן הורקנו שקרוי על שם הסבא כפי שנראה להלן. אך מי הוא הפועל שר' אליעזר בן הורקנוס מעכב את שכרו?

⁹ סיפור זה התגלגל כאמור למדרש אליהו זוטא וכן הוא בילקוט שמעוני תורה פרשת קדושים רמז תריא ובאוצר המדרשים (אייזנשטיין) חופת אליהו עמוד 174. שם מדובר על מי שבא לעבוד רק בקיץ ("כל ימות החמה") ובערב החג (המועד) ביקש לחזור ליתו וליטול שכרו. שם גם בעל הבית מחזר אחריו עד לגליל, כבר בחול המועד ולא ממתין עד תום החג. אבל הנוסח המעניין ביותר של הסיפור הזה, נמצא בשאלות דרב אחאי פרשת שמות שאילתא מ, ובו הוא לא רק מרחיב בסיפור עצמו, אלא גם מגלה לנו מי הם הדמויות המרכזיות בסיפור: "מעשה ברבי עקיבא בן יוסף שהיה מושכר אצל רבי אליעזר בן הורקנוס ועשה עמו שלוש שנים. כשבא ליפטר ממנו בערב יום הכיפורים אמר לו: תן לי מעותי ואלך ואפרנס את אשתי ואת בניי. אמר לו: אין לי מעות שאתן לך, והיה רואה מעות בידו. - תן לי בהמה, אמר לו: אין לי בהמה שאתן לך, והיה רואה בהמה בתוך ביתו. - תן לי תבואה בשכרי, אמר לו: אין לי תבואה שאתן לך, והיה רואה תבואה בתוך ביתו. - תן לי קרקע בשכרי, אמר לו: אין לי קרקע שאתן לך, והיה רואה לו קרקע. מה עשה רבי עקיבא? רואה כרים וכסתות בתוך ביתו. - תן לי קרקע בשכרי, אמר לו: אין לי קרקע שאתן לך, והיה רואה לו קרקע. מה עשה רבי עקיבא? הפשיל כליו לאחוריו והלך לביתו בפחי נפש. מה עשה רבי אליעזר בן הורקנוס? המתין עד שיצא חג הסוכות ונטל משואות שלשה חמורים: אחד של יין ואחד של שמן ואחד של כל מיני מגדים, ומעות בידו, והלך לביתו של רבי עקיבא והניח לפניו ואכלו ושתו. והוציא המעות ונתן לו. אמר לו: בני, חייך, כשאמרת לי: תן לי מעותי, ואמרתי לך: אין לי מעות שאתן לך והיית רואה מעות בידך, במה חשדתי? אמר לו: אמרתי שמא שדות וכרמים נזדמנו לו בזול וביקש ליקח מהם. - כשאמרת לי: תן לי בהמה בשכרי, ואמרתי לך: אין לי בהמה שאתן לך והיית רואה בהמה בתוך ביתי, במה חשדתי? אמר לו: אמרתי שמא מושכרות הם ביד אחרים. - כשאמרת לי: תן לי תבואה בשכרי, ואמרתי לך: אין לי תבואה שאתן לך, והיית רואה תבואה בתוך ביתי, במה חשדתי? אמר לו: אמרתי שמא

תנו רבנן: מעשה בחסיד אחד שפדה ריבה אחת בת ישראל, ולמלון השכיבה תחת מרגלותיו. למחר ירד וטבל ושנה לתלמידיו. ואמר להם: בשעה שהשכבתיה תחת מרגלותי במה חשדתוני? - אמרנו: שמא יש בנו תלמיד שאינו בדוק לרבי. - בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתוני? - אמרנו: שמא מפני טורח הדרך אירע קרי לרבי. - אמר להם: העבודה, כך היה. ואתם, כשם שדנתוני לכף זכות - המקום ידן אתכם לכף זכות.¹⁰

מסכת דרך ארץ פרקי בן עזאי פרק ד

לא יהא אדם קפדן בתוך סעודה. ומעשה בהילל הזקן שעשה סעודה לאדם אחד, ובא עני ועמד על פתחו, אמר לאשתו: אשה אני צריך להכניס, ואין לי פרנסה כלום. נטלה אשתו של הילל כל הסעודה ההיא, ונתנה לו. ואחר כך לשה עיסה אחרת, ובשלה אילפס אחר, ובאת והניחה לפניהם. אמר לה (הלל לאשתו): בתי, מפני מה לא הבאת לנו מיד? סחה לו כל אותו המעשה. אמר לה: בתי, אף אני לא דנתי אותך לכף חובה, אלא לכף זכות, שכל המעשים שעשית לא עשית אלא לשם שמים.¹¹

מסכת ברכות דף לא עמוד א

ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין וגו' - אמר רבי אלעזר: מכאן, לרואה בחברו דבר שאינו הגון צריך להוכיחו, ותען חנה ותאמר לא אדני - אמר עולא ואיתימא רבי יוסי ברבי חנינא, אמרה ליה: לא אדון אתה בדבר זה, ולא רוח הקודש שורה עליך, שאתה חושדני בדבר זה. איכא דאמר, הכי אמרה ליה: לא אדון אתה, לאו איכא שכינה ורוח הקודש גבך, שדנתני לכף חובה ולא דנתני לכף זכות. מי לא ידעת דאשה קשת רוח אנכי? ויין ושכר לא שתיתי - אמר רבי אלעזר: מכאן, לנחשד בדבר שאין בו שצריך להודיעו.¹²

מסכת סוכה דף נב עמוד א - הדין לכף חובה היא עצת היצר הרע

תנו רבנן: ואת הצפוני ארחיק מעליכם - זה יצר הרע, שצפון ועומד בלבו של אדם ... אמר אביי: ובתלמידי חכמים יותר מכולם.¹³ כמו המעשה באביי ששמע אדם אחד שאמר לאשה אחת: נקדים (נשכים בבוקר) ונצא

רוב פירותיו אינן מעושרין. - כשאמרת לי: תן לי כרים וכסתום בשכרי, ואמרת לי: אין לי, והיית רואה כרים וכסתום בתוך ביתי, והיית רואה לי קרקע, במה חשדתני? אמר לו: אמרתי שמא הקדיש רבי כל נכסיו לשמים. אמר לו: העבודה, כך היה. הורקנוס בני לא היה עוסק בתורה והקדשתי כל נכסיו לשמים כדי שיעסוק בתורה עד שבאתי אצל חכמים והתירו את נדרי. ראה סיפור תחילתו של אליעזר בן הורקנוס שנטש את המחרשה של אביו עתיר הנכסים ועלה לירושלים ללמוד תורה ואביו בא להדירו מנכסיו (פרקי דרבי אליעזר פרק א, אבות דרבי נתן נוסח א פרק ו, וראה גם תנחומא בובר פרשת לך לך סימן י). והנה לפנינו סיפור ראי על בנו של ר' אליעזר, זה שקרוי הורקנוס ע"ש הסבא, שהוא מסרב ללמוד תורה ואביו מדיר את כל נכסיו להקדש. ראה דברינו [אליעזר בן הורקנוס - חמישה פרקים ואפילו](#) בדפים המיוחדים.

¹⁰ עוד בגמרא שם: "תנו רבנן: פעם אחת הוצרך דבר אחד לתלמידי חכמים אצל מטרונתא אחת, שכל גדולי רומי מצויין אצלה. אמרו: מי ילך? - אמר להם רבי יהושע: אני אלך. הלך רבי יהושע ותלמידיו, כיון שהגיע לפתח ביתה חלץ תפיליו ברחוק ארבע אמות, ונכנס ונעל הדלת בפניהן. אחר שיצא ירד וטבל, ושנה לתלמידיו. ואמר להם: בשעה שחלצתי תפילין במה חשדתוני? - אמרנו: כסבור רבי לא יכנסו דברי קדושה במקום טומאה. - בשעה שנעלתי במה חשדתוני? - אמרנו: שמא דבר מלכות יש בינו לבינה. - בשעה שירדתי וטבלתי במה חשדתוני? - אמרנו: שמא ניתזה צינורא מפיה על בגדיו של רבי. - אמר להם: העבודה, כך היה. ואתם, כשם שדנתוני לזכות - המקום ידן אתכם לזכות". מעשים אלה של לדון לכף זכות בדברים שבינו לבינה, נמצאים גם באבות דרבי נתן נוסח א פרק ח ופרק יט, בהבדלי נוסח קלים שאין כאן זמן ומקום לפרטם. ואם אנו כבר במסכת אבות דרבי נתן נוסח ב פרק יט, רא שם גלגול נוסף של הסיפור של מסכת שבת בו פתחנו, שונה בפרטי המעשה, אבל דומה ברעיון הבסיסי: "מעשה באחד ששלח את בנו אצל חבירו ואמר לו לך ואמור לו: אמר אבא: השאילני מדה אחת של חטים. הלך ומצאו מודד חטים ואמר לו כך וכך חטה אינו קנוי. אמר לו: שמא של מעשר שני הם. ועוד אמר לו לך אמור לו: אמר אבא: השאילני מנה אחת של הלך ומצאו מונה מעות. א"ל השאילני מנה אחת א"ל כך וכך איסר אינו קנוי. הלך אצל אביו ואמר לו: אבא, מצאתי מונה מעות ואמר לי כך וכך איסר אינו קנוי לו. א"ל שמא פקדון הם. כיון שיצאו לשוק ופגעו זה את זה. אמר לו חבירו: כשבא בנך אצלי ומצאתי מודד חטים ולא נתתי לו, מה אמרת עלי? א"ל: אמרתי שמא של מעשר שני הם. - ובמנה מה אמרת עלי? - אמרתי: שמא של פקדון הם. א"ל: כך וכך לא הטית ימין ושמאל, עליך נאמר: והוי דן את כל האדם לכף זכות". לימוד הזכות כאן הוא במפגש עקיף, דרך הבן, שהרי שני האנשים לא ראו זה את זה, רק בסוף הסיפור. הבן מספר לאביו: "מצאתי מונה מעות", מצאתי מודד חטים וכו', ובכל זאת האבא אינו מתפתה לחשד בחברו.

¹¹ החידוש כאן הוא שזה שלכאורה עשוי לחשוך ולדון את חברו לכף חובה, הלל לגבי אשתו במקרה זה, הוא שמעיד על עצמו שדן אותה לכף זכות, בזמן אמת, ולא כתשובה של הנחשד לאחר שנשאל (בפרט רב לגבי תלמידיו). נשמע מכאן שאדם רשאי להשתבח בכך שהוא מלמד זכות על חברו!

¹² ראה תחילת הסוגיה שם, דברי רב המנונא: "כמה הלכתא גברוותא איכא למשמע מהני קראי דחנה", שהלכות רבות לומדים מהסיפור של חנה שקראנו בהפסרת היום הראשון של ראש השנה. ואחת מהן היא, שאל לנחשד להישאר פסיבי. אם לא זכה להיות במחיצת אנשים שיודעים לדון לכף זכות, ולא עוד אלא שנותנים לו מוסר ומוכיחים אותו על דברים שלא עשה, דברים שהם מניחים שעשה (אולי קראו על כך בעיתון ... וכאן עלי "רואה במו עיניו") - הוא חייב לעמוד כנגדם, לספר את האמת ואף להוכיח אותם על תוכחתם. כדבריה הבוטים של חנה כלפי עלי הכהן הגדול: "לא אדון אתה, לאו איכא שכינה ורוח הקודש גבך, שדנתני לכף חובה ולא דנתני לכף זכות". ראה דברינו [הוכח תוכיח את עמיתך](#) בפרשת קדושים. ובדברינו [תפילת חנה](#) בראש השנה הראינו שחנה אף ערכה חשבון נוקב עם הקב"ה והוכיחה כביכול גם אותו!

¹³ מכאן ואילך נתרגם לעברית בעזרת שטיינזלץ אך באחריותנו. הקורא החורץ יעיין במקור.

לדרך. אמר (אביי, בלבו): אלך ואפריש אותם מהאיסור. הלך אחריהם שלוש פרסאות באגם.¹⁴ כאשר נפרדו זה מזו,¹⁵ שמע אותם שאמרו: הדרך (הייתה) רחוקה, אך החברה הייתה נעימה.¹⁶ אמר אביי: אם מי ששונא לי היה זה, לא הייתי יכול להעמיד עצמי.¹⁷ הלך ותלה עצמו על בריח הדלת והצטער.¹⁸

מסכת קידושין דף מ עמוד ב – חובה להכריע לכף זכות

תנו רבנן:¹⁹ לעולם יראה אדם עצמו כאילו חציו חייב וחציו זכאי; עשה מצוה אחת - אשריו שהכריע עצמו לכף זכות; עבר עבירה אחת - אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה, שנאמר: "וחוטא אחד יאבד טובה הרבה" (קהלת ט יח), בשביל חטא יחידי שחטא - אובד ממנו טובות הרבה. ר' אלעזר בר' שמעון אומר: לפי שהעולם נידון אחר רובו והיחיד נידון אחר רובו; עשה מצוה אחת - אשריו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף זכות, עבר עבירה אחת - אוי לו שהכריע את עצמו ואת כל העולם לכף חובה, שנאמר: "וחוטא אחד כו', בשביל חטא יחידי שעשה זה - אבד ממנו ומכל העולם טובה הרבה.²⁰

ותטיב לנו החתימה

מחלקי המים²¹

¹⁴ במקום שבו גדלים קנים וצמחייה.

¹⁵ הגיעו לפרשת דרכים.

¹⁶ ומסתבר שלא נעשתה שום עבירה ביניהם.

¹⁷ "שונא לי" הוא לשון סגינהור כמו "שונאיהם של ישראל" והכוונה כאן לעצמו. אני, אומר אביי, לא הייתי נמנע מלחטוא.

¹⁸ הגמרא שם דנה ביצר הרע (בעקבות המשנה במסכת סוכה שעשו הפרדה בשמחת בית השואבה בין נשים לגברים) ואביי מעיר שלתלמידי החכמים יש את יצר הרע הגדול מכולם (ובזה בא מישוהו א"כ לנחם אותו שיצרו מעיד על גדולתו). לעניינינו, אביי שומע שגבר ואשה (שאינם נשואים) נדברים לקום מוקדם בבוקר ולצאת לדרך והוא ממחר לדון אותם לכף חובה שוודאי הם מתכוונים לעשות דבר עבירה בדרך. אך מה לעשות ומתברר שהכל עבר כשורה והם נפרדים זה מזו בנחת ובנעימות (ומלמדים אותנו פתגם יפה: הדרך קצרה כשהחברה נעימה). ראה גם ציטוט דברי רבי יוחנן בגמרא בבא בתרא צא ע"ב: "ואמר רבי יוחנן: נהירנא (זכורני) כד הוו מטיילין טליא וטלייתא (נגר ונערה) בשוקא כבר שית עשרה וכבר שב עשרה, ולא הוו חטאן". מה למדנו מסיפור זה? שלדון את חברך לכף חובה היא עצתו של היצר הרע. ומכאן שלדון לכף זכות היא עצתו של היצר הטוב.

¹⁹ "תנו רבנן" זה היא התוספתא במסכת קידושין פרק א הלכות יג-יד.

²⁰ האם לדון אדם לכף זכות, לפי הדוגמאות שלעיל, תיחשב בעיני התוספתא ל"מצווה אחת" שתכריע את הכף? האם לדון אדם לכף זכות היא המצווה שתכריע את מאזני הדין לכף הזכות? הרוצה לדקדק במניין המצוות, נענה לו שהכרעת חברך לכף זכות היא חלק ממצוות הוכח תוכיח את עמיתך. על צד החיוב כמובן. כך נראה מהגמרא בברכות לעיל בסיפור על עלי וחנה וכך גם מצאנו במדרש פתרון תורה פרשת אלה הדברים. אבל באמת אין צורך בדקדוק זה ובחיפוש אחר המצווה הספציפית במניין תרי"ג מצוות (יש כידוע מספר שיטות במניין זה). פשיטא שלדון את חברך לכף זכות היא מצווה שאין למעלה הימנה, ואין כמותה להכריע את כף המאזניים של היחיד ושל הציבור כולו לכף זכות. הקב"ה רואה שאנו דנים את חברינו לכף זכות, ואף הוא עושה כן. ולוואי שנזכה לדון את חברינו לכף זכות לא רק ביום הכיפורים, כי אם בכל ימות השנה. וכתפילתו של ר' אלימלך מליז'נסק: "תן בלבנו שנראה כל אחד מעלת חברינו ולא חסרונם".

²¹ לרוויה גם ביום הכיפורים.